

Szemle

- (4) BERCZKEI T.: *R-selected Reproductive Strategies Among Hungarian Gypsies: A Preliminary Analysis*. *Ethology and Sociobiology*, 1993/14. sz. (2.) 71–88. old.
- (5) BATTAGLIA, F. C. – LUBCHENCO, L. O.: *A Practical Classification of Newborn Infants by Weight and Gestational Age*. *Journal of Pediatrics*, 1967/71. sz. 159–163. old.
- (6) BROSS, D. S. – SHAPIRO, S.: *Direct and Indirect Associations of Five Factors with Infant Mortality*. *American Journal of Epidemiology*, 1982/115. sz. 78–91. old.
- (7) BUTLER, N. R. – ALBERMAN, E. A.: *Perinatal Problems: The Second Report of the 1958 British Perinatal Mortality Survey*. Churchill Livingstone, Edinburgh, 1969.
- (8) STEVENS-SIMON, C. – McANARNEY, E. R.: *Adolescent Pregnancy: Gestational Weight Gain and Maternal and Infant Outcomes*. *American Journal of Diseases of Children*, 1992/146. sz. 1359–1364. old.
- (9) BERKOWITZ, G. S.: *An Epidemiologic Study of Preterm Delivery*. *American Journal of Epidemiology*, 1981/113. sz. 81–91. old.
- (10) BAKKETEIG, L. S. – HOFFMAN, H. J.: *The Tendency to Repeat Gestational Age and Birth Weight in Successive Births, Related to Perinatal Survival*. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 1983/62. sz. 385–392. old.
- (11) MILLER – MERRITT, 1979.
- (12) LANGHOFF-ROOS, LINDMARK, GUSTAVSON és mtsai, 1987.
- (13) SHAPIRO, S. – McCORMICK, M. C. – STARFIELD, B. – KRUSCHER, J. – BROSS, D.: *Relevance of Correlates of Infant Deaths for Significant*

Morbidity at 1 Year of Age. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1980/136. sz. 363–373. old.

(14) FIELDING, J. E. – YANKAUER, A.: *The Pregnant Smoker*. *American Journal of Public Health*, 1978/68. sz. 835–836. old.

(15) METCOFF, J. – COSTILOE, P. – CROSBY, W. – BENTLE, L. – SANDSTEAD, H. – BADWELL, C. – WEAVER, F. – McCLAIN, P.: *Maternal Nutrition and Fetal Outcome*. *American Journal of Clinical Nutrition*, 1981/34. sz. 708–721. old.

(16) RAMSEY és mtsai. 1986.

(17) ABELL, T. D. – BAKER, L. C.: *Black and White Differences in IUGR: A Path Analysis*. Paper presented at the 89th Annual Meeting of the American Anthropology Association, New Orleans, 1989. november. 28–30. old.

Irodalom

BARASH, D. P.: *Szociobiológia és viselkedés*. Natura, Bp, 1980.

BERCZKEI T.: *A génektől a kultúráig*. Cserépfalvi Kiadó, Bp, 1992.

BERCZKEI T. – HOFER Á. – IVÁN Zs.: *Low birth weight, Maternal Birth-Spacing Decisions and Future Reproduction: A Cost-Benefit Analysis*. *Human Nature*, 2000/11. (2.) sz. 183–205. old.

DAWKINS, R.: *Az őnző gén*. Gondolat, Bp, 1986.

HAMILTON, W. D.: *The genetical theory of social behaviour*. *Journal of Theoretical Biology*, 1964/7. sz. 1–52. old.

Iván M. Zsuzsanna

Kilenc év Csenyétén

A csereháti völgyfalvak egyik legkisebb települése az Abaúj megyei Csenyéte. Földrajzilag és gazdaságilag is igen elzárt, mégis jellemző rá, hogy a társadalomban jelentkező problémák ott fölerősödnek és fokozottan érvényesülnek. Történelmi távlatokat tekintve összességében szinte valamennyi csereháti kisteleplülésről elmondhatjuk, hogy hátrányos helyzetben voltak már ötven-hatvan évvel ezelőtt is. (1) Kilátástalan élet és „sehová nem tartozás” mondható el a falvakban élő előregedett magyar parasztságról és a cigányságról is.

Az első világháború után új közigazgatási egységek veszik át a falvak irányítását. Ezeknek az egymástól öt-tíz kilométerre lévő kistelepléseknek a gazdasági, kereskedelmi és kulturális-szellemi, mondhatnók úgy is: lélektani központját évszázadokon keresztül Kassa vá-

ros látta el. Igen fontos kereskedelmi utak találkoztak itt, s feltehetően a Mária Terézia idején letelepült cigányság ezeken az utakon érkezhett a Cseréhátra. (2) Ennek a szinte teljesen megszűnt kapcsolatnak az emlékét még őrzik a felvidéki családokkal rokonságban álló csenyéteiek, s nem utol-

sósorban népszokásaik, dalaik. (3)

Mégis azt kell mondanunk, hogy a 20. század végi felbomlásnak nem feltétlenül a kényszerű elszakadás az egyetlen okozója. Nyugodtan beszélhetünk Cserehát ügyében ösztársadalmi hanyagságról és felelőtlen-ségről. Bár nem sokkal van távolabb Cserehától Miskolc sem, ám az új szerepváltással járó feladatnak nem tudott és ma sem tud megfelelni. A szocializmus kezdetén léte-sülő ipari központok miatt a csenyétéiek is

a falu elhagyására kényszerülnek. A 60-as évek felnőtt generációja még kötődik a faluhoz, s gondolni sem mer a szülőföld elhagyására, a következő nemzedék már kellőképpen megfer-tőződött az új városi élettől, olyannyira, hogy megélhetését többé már nem a falu-tól teszi függővé. Tulajdonképpen itt meg is állhatnánk. Ennyi a csereháti falvak története. A visszatérés, az újra benépesítés telje-sen reménytelen. (4)

*

A látogató, ha mégsem riad vissza, ha vállal néhány napot Csenyétén, ha elfogad egy kávét és beszélget a paraszt-asszonyokkal, vagy beme-részkedik a cigány portákra, s meghallgatja a cigánygye-rekek énekét, akkor úgy érzi, hogy a jövődő mégsincs elveszve. Ám megma-gyarázhatatlan kettősséget érez, amikor este a biztonságot jelentő dunnás ágyban számba veszi a történeteket. A szegénység, időnként a nyomor jelei tüne-deznek elő, de még az évek óta özvegyen élő parasztk ar-cáról is időnként fölszillan egy-egy mo-soly. (Szidják ugyan a cigányokat, de leg-többször, meglepő módon, szeretettel te-

szik azt.) A mezőn gyűjtögető cigányoktól megtudja, hogy a gombászás komoly tudomá-ny. Ismerni kell a rétet, a fákat, tudni kell azt, hogy hol rejtőzök a csirkegomba, vagy a mező melyik részén és mikor lehet szedni a harmatgombát. Mi okozza az ismerkedni vágyó látogató félelmét? A fiatal nemzedék. Az a döbbenetes semmittevés, a fásultság és érdektelenség, mely eltorzítja a szép cigányarcokat. Képtelen megérteni, hogy miért okoz nekik örömet a kivénhedt

Nincs semmiféle gyakorlata a ta-nulással járó távollétnek. Pedig ezt az utat meg kell tenni, bármi-lyen nehéznek tűnik is. Próbál-koztunk a hirtelen kiemeléssel, távolabbi iskolákba való juttatás-sal is (Gandhi Gimnázium, Mis-kolci Gyermekváros, Kazinbar-cikai Don Bosco Szakiskola, Mis-kolci Egészségügyi Szakiskola), de ezek mind-mind kudarcba ful-ladtak. Nem volt kinek átadni a gyerekeket. Látható tehát az át-menet problémájának a megol-datlansága. Inkább jellemző a térségre, hogy többnyire pedagó-gusok, óvónők, tanítók vagy ta-nárok kezdeményeznek a ma-guk területén, és igyekeznek mi-nél többet vállalni a gyermek éle-téből, de amikor váltás van és kényszerűen megszakad a kap-csolat, akkor egyre bizonytala-nabbá válik a dolog.

Trabantok és Wart-burgok föl-letologa-tása. Miért csonkít-ják a tornácos háza-kat, miért alakítják át putrikká? És miért várják órák hosszat a híd korlátját támaszt-va a zöld Mercedes-szel érkező postást?

*

Pontosan tíz évvel ezelőtt a rendszervál-tás első éveiben kap-tuk kézhez tanítói diplománkat. Ahogy szokták mondani: volt valami a levegő-ben. Véletlenül sorozatának köszönhe-tően fiatal értelmisé-giek találkoztak ös-sze Csenyétén. (5) Megjelenésük föl-bolygatta a sorsukba beletörődő falusiak életét. A vállalt fel-

adat – megszervezni a falubeli cigányok életét, munkalehetőséget biztosítani nekik, újraépíteni a dűledező házakat – kezdettől fogva reménytelennek látszott, s tulajdon-képpen a vállalkozás egy-két év elteltével zsákutcába jutott. Elsősorban azért, mert nem volt kapacitásuk arra, hogy a helyi le-hetőségeket figyelembe vevő és mind a ci-gányság, mind a kisebbségben lévő pa-rasztság érdekeit szem előtt tartó vállalko-zókat csábítson Csenyétére. Ígéretesebb lé-pésnek tűnt a '86-ban bekörzetesített isko-

lát újra megnyitni s a növekvő gyermeklétszám miatt óvodát is létesíteni.

Feleségem kíváncsiságának, tenni vágyásának köszönhetően kerültünk Csenyétére. (6) Az 1990-es tanévkezdésnél szerencsésebb indulást a tanító pályán el sem lehetett volna képzelni. Sok támogató – megyei szervezetek, országos alapítványok sora – jelentkezett, de ami még ennél is fontosabb, mindjárt az első hetekben pedagógiai társakra találtunk az akkoriban induló alternatív iskolák nevelői képviselőiben. Ezt az értékes találkozást és kézfogást, amolyan hídépítést, Abaúj és a főváros között, elsősorban *Kereszty Zsuzsán*nak köszönhetjük, aki közvetlen szaktanácsaival is ellátta a csenyétei tanítókat. Pedagógiai munkálkodásunkat, az ott töltött kilenc tanév tapasztalatait összegzendő kérdések közül említődik az első helyen a következő: Helyesen tettük-e, amikor szakítottunk a hagyományos pedagógiával? Lehet-e alkalmazni, ha nem is maradéktalanul és teljes mértékben, a személyközpontú nevelés elveit zárt cigány közösségben, ott, ahol ennek semmiféle hagyománya nincsen? (7)

Az újabb lényeges változást az iskola életében az 1993–94-es tanév hozta meg. Fiatal, velünk hasonló nézeteket valló tanítók érkeztek a faluba. Megteremtődtek egy együtt gondolkodó, a gyerekek igényeit és képességeit elsődlegesen figyelembe vevő tantestületi csapatmunkának a feltételei. (Mindmáig ezt tartom a kilenc tanév egyik legnagyobb értékének.) Miben állt az iskola pedagógiájának lényege, milyen elveket vallott? (8) Figyelem a gyermek teljes személyiségére, kezdve az egyéni szükségletektől a szülői háttéren át egészen a tágabb környezetig. Hallgatva belső megérzésünkre, s nem utolsósorban szaktanácsadónk javaslatára félretoltuk az akkor még kötelezően előírt tanmeneteket. Tettük ezt elsősorban azért, mert láttuk annak alkalmazhatatlanságát, eredménytelenségét.

Ha a gyermek teljességét vesszük figyelembe, akkor nem kerülhetjük ki olyan kínosnak látszó problémák megoldását, mint amilyen a testi ápoltság, öltözködés, alapvető higiénés szokások elsajátíttatása.

. Meglepő, hogy ebben a kérdésben meny-

nyire partnernek mutatkoztak a szülők az évek során. Az óvoda és az iskola hatására egyre inkább fontossá vált a cigány szülőknek, hogy tisztán és rendezetten küldjék gyermekeiket a falubeli intézményekbe. Igen nagy feladatot jelent előállítani a hét öt napján a tiszta ruhát olyan sokgyermekes családban, ahol nem rendelkeznek fürdőszobával és gyakran mosógéppel sem. A családok nagymosás idején egymástól kéri kölcsön a munkát gyorsító, könnyítő eszközöket. Nem kis ámulatunkra épp a legnehezebb körülmények között élő kislányok jelentek meg ünnepségeinken hófehér ruhában.

Közvetlen beavatkozásra ha sor került – hajtetvesség elleni szer használatára, fürdetésre gondolok elsősorban – azt az első időkben megtiltották a szülők, mert úgy gondolhatták, hogy mindezt csak a cigányságuk miatt tesszük. Néhány tanév leforgása alatt sajátos, sokszor ki nem mondott párbeszéd jött létre a gyermek segítségével a szülők és a tanítók között. Főleg a lányok szerették meg a hajmosást, -fésülést, a haj különböző módon történő befonását. Így is maradtak, akik szégyelltek az iskola nyilvánossága előtti tisztálkodást. Szüleik inkább délután a lakásunkon kerestek föl bennünket, hogy adjunk már ki nekik egy kis szert, mert nem akarják, hogy elterjedjenek a lakásban a csipős vérszívók.

*

Sokkal nehezebb volt az alultápláltság kezelése. A csenyétei cigány gyermekek többségének legszembetűnőbb vonása a testi fejletlenség. A családi pótlékon tengődő családok többségének sokszor alig van mit enniük. A szegénység velejárója a rendszeretlen életmód, a pénz fölösleges és gyors fölélése, eltékozlása. A gyakori nélkülözést feledtetni akaró csenyéteiek segélyosztás idején cukorral és csokoládéval halmozzák el gyermekeiket. Iskolásaink többsége a szűkösebb napokban is előteremtette a pénzt az édességre (összegyűjtötték a sörösivegetket, átkutatták a szülők zsebet is), ami sokkal inkább a fogak romlását és nem a jóllakottság érzését szolgálta. Ezen a gondon igyekezett segíteni az Önkormányzat, és kezdettől fogva valamennyi gyermek szá-

mára ingyenesen biztosította a háromszori étkezést a hét tanítási napjain. A növekedésbeli különbség mégis szembetűnő. Általánosan jellemző, hogy a felső tagozatba (9) kerülő gyerekek többsége termetre, súlyra és alkatra jóval kisebb a velük egykorúaknál, és legtöbbször testileg még csak harmadikos korosztályúnak felel meg. Nyomon követhettük a társadalmi viszonyok kedvezőtlen alakulását, melynek szembetűnő vonását gyermekeink soványasága reprezentálta. Az első három tanévben még voltak a korcsoportjuknak megfelelő fejlettségű gyermekeink, sőt annál még magasabbak és jóltápláltabbak is. A harmadik tanévtől – akkor már közel harminc iskolásunk volt, az első tanévben csak kilenc – egyre nőtt az alacsonynövéseük tábora. Ennek persze sok-sok oka volt, kezdve a „vadházasságoktól” (10) az anyatejről a tápszerré való átlátláson át a Csenyéte sorsát közvetlenül irányító szervek sokszor nem éppen pozitív hozzáállásáig. Mégis mindezek előtt kell említeni azt a példátlan osztályadalmi érdektelenséget és az ezt palástolni akaró hibás állami támogatási rendszert, mely ugyan egyre többet költ a hátrányos helyzetűekre s egyre inkább adakozik, de valójában nem látja és nem is láthatja át, mire lenne szükségük a Csereháton élőknek.

Nincs lehetőség a mezőgazdaság foltmasztására, mint ahogy arra sincs mód, hogy az egyre-másra épülő „szoc.pol.” lakások alapanyagául a vályogtégla szolgáljon, melynek előállítója ismét lehetne a cigányember. Minden bizonnyal házaikat is jobban megbecsülnék.

A probléma természetesen ennél sokkal szerteágazóbb, s ennek értelmében a megoldás is sokrétű. Nem csak a csenyétei cigányokról, de ugyanúgy a parasztságról is elmondható: sorsára hagyták. Becsapták mindkettőjüket. Mindketten vesztesek, de a nagyobbik vesztes kétségtelenül a cigányság. A megoldás igen kézenfekvőnek tűnik – ám ez mégis elérhetetlen – vállalni életüket, a velük együtt való gondolkodást és munkálkodást, részt vállalni közvetlenül az életükből. Ennek kezdeményezője lehet egy pedagógus csoport vagy más értelmiségiek, de a falu életét irányító társadalmi szerveze-

tek szemléletének megváltozása nélkül aligha valósulhat meg teljes mértékben.

A testi fejletlenség nincs közvetlen összefüggésben az értelmi képességekkel. Elenyésző volt azoknak a gyermekeinknek a száma, akik ténylegesen értelmi fogyatékosként jártak iskolába. A kilenc tanév alatt legfeljebb három-négy ilyen gyermekkel volt dolgunk, de rájuk is inkább jellemző az enyhe értelmi fogyatékoság. Igen összetett dolog az oktatás. Azok a gyerekek, akikre mi azt mondtuk, hogy kiemelkedően jó képességűek és tudnak haladni tanulmányaikban is, a környezetből kilépve, a falut elhagyva, felső tagozatban már kevésbé kaphattak jó minősítést. Tény, hogy sokkal lassabban haladtak tanulmányaikban, mert az igen elzárt környezet s a szülők iskolázatlansága nem hatott ösztönzően az ismeretek elsajátítására, a készségek fejlesztésére. Ez emelt korlátot a tudás megszerzésékor, s jelentette a legnagyobb gondot a kilenc tanév során a csenyétei pedagógusoknak.

Mit és hogyan tanítsunk? Kezdetől fogva látható volt, hogy legtöbbszörnek gondot fog jelenteni a minimális követelmények elérése a fő tárgyakból a negyedik osztály végére. Ezért a gyerek aktuális fejlettségére irányítottuk a figyelmet. Nem az volt a döntő, hogy melyik osztályba jár, hanem éppen hol tart a tanulásban, a tudás megszerzésében. Igyekeztük őket felkészíteni a felső tagozatra is. Ám az új környezet és az új tantárgyak egészen más követelmények elé állították a csenyétei diákokat. Ötödikben már sokkal magasabb a mérce, mert a szaktárgyak megtanulása idegen használatával jár. (11) Bennük még a régi, a saját világukat fölhasználó ismeretek éltek, viszont az új iskolában már jóval intenzívebben érvényesültek a társadalom elvárásai. Legmehszebbre azok a gyermekeink jutottak, akiket a szüleik is támogattak. Ha a szülő akarta, hogy járjon a gyermek, akkor el is végezte a nyolc osztályt, s jelentkezhetett valamelyik körzetbeli szakmunkásképzőbe. Ha a szülőknek kevés volt az indítékuk és iskolái sem voltak, akkor nekünk is sok gondot és rendszeres utánajárást jelentett, hogy gyermekük legalább a négy osztályt elvégezze. Úgy tűnik, hogy ebben a folyamat-

ban nagyobb hátrányt szenvednek a lányok. A szülői háztól elmenni nekik már csak „férjesen” szabad. Nincs semmiféle gyakorlata a tanulással járó távollétnek. Pedig ezt az utat meg kell tenni, bármilyen nehéznek tűnik is. Próbálkoztunk a hirtelen kiemeléssel, távolabbi iskolákba való juttatással is (Gandhi Gimnázium, Miskolci Gyermekváros, Kazincbarcikai Don Bosco Szakiskola, Miskolci Egészségügyi Szakiskola), de ezek mind-mind kudarcba fulladtak. Nem volt ki nekik átadni a gyerekeket. Látható tehát az átmenet problémájának a megoldatlansága. Inkább jellemző a térségre, hogy többnyire pedagógusok, óvónők, tanítók vagy tanárok kezdeményeznek a maguk területén, és igyekeznek minél többet vállalni a gyermek életéből, de amikor váltás van és kényszerűen megszakad a kapcsolat, akkor egyre bizonytalanabbá válik a dolog.

Gyakran rótták föl tantestületünknek fellettes szerveink, hogy kevés az érdemi oktatói munka. Túl sok a játék, a gyermekek érzelmi világával való foglalkozás a tanulás rovására megy. Ez csak látszólag volt így. Programunkat igyekeztünk a gyerekekhez és a helyi igényekhez igazítani és abból kiindulva fölépíteni. A haj ápolása közben szerzett tapasztalatokat föl lehetett használni a tananyag megszerkesztésekor. Vagyis arra törekedtünk, hogy ezek a valóságos élmények szolgálják a tanulást, a továbblépést. Ennek érdekében a tanítónak saját maga által kidolgozott tanmenetet és tankönyvet kellett összeállítania. Elképzeléseink ezen a ponton nagymértékben összetalálkoztak a Waldorf-, a Rogers- és Freinet-pedagógiával. Mennyivel másképp viszonyultak azokhoz a pontosan összeállított szövegekhez, amelyeket már egy közös élmény kapcsolt össze! (12) A tankönyvek legtöbbször a sok érdektelen szöveg miatt bizonyult sokszor használhatatlannak. A projektekben való gondolkodás egy csapásra megoldotta számunkra az osztályok közötti különbséget és a tanórák szervezésének a kérdését is. Ugyanarról a témáról tanulhatott egyszerre második és harmadikos gyermek is. A tanító feladata volt, hogy súlypontozza gyermekenként a feladatok nehézségi fokát, s az adott témához nyugodtan lehetett csoporto-

sítani az irodalmat, nyelvtant vagy akár a matematikát. Így nem kényszerültünk arra, hogy a különböző műveltségi területeket más-más témakörök váltsák fel. Bár viszonylag kevés tankönyvet használtunk, törekedtünk arra, hogy minél gyakrabban találkozzanak számukra érdekes és könnyen olvasható könyvvel. Gyermekek és képeskönyvekkel, nekik megfelelő színes magazinokkal először az óvodában volt dolguk. Látható és a tanulmányi eredményben is kimutatható volt az óvoda kedvező pedagógiai hatása. Sokkal nehezebben tudtunk haladni azokkal a gyermekekkel, akik kihagyták vagy nem rendszeresen vették igénybe azt. Nem volt könnyű feladat megszervezni a két intézményben dolgozó cigány szülők munkáját. Az iskolában takarítók és ételkiosztók dolgoztak. Karbantartási munkálatokra senkit sem lehetett alkalmazni. Mi is azt hittük, hogy a faluban nincs „szak tudással” is rendelkező férfi. Mégis akadt közöttük olyan, aki értett a bojler vagy más elektromos berendezések szereléséhez, esetleg lakatossághoz vagy az ablaküveg bevágásához, netán – mert ilyenre is volt példa – a kéménybe költözött méhraj befogásához. Az ilyen szolgálatokért cserébe leginkább cigarettával és kávéval fizettünk.

Iskolánk polcait leginkább tanév elején tudtuk megtölteni könyvekkel. A könyvsorok néhány hónap elteltével összezsugorodtak. Szerettük hazavinni délután, hogy megmutathassák a kistestvérnek vagy szüleiknek a szép képeket, hogy bemutathassák olvasási tudományukat. Mivel semmiféle hagyománya nem volt a könyvhasználatának, különös figyelmet fordítottunk arra, hogy az első találkozás boldog és örömteli legyen. Kivártuk az időt, nem siettettük őket az olvasás elsajátításakor. Volt olyan elsős gyermekünk, aki már az első hónap elteltével magától emelte le a könyvet a polcra, de a többségüknél ez jóval több időt vett igénybe.

A nyolcadik év nyarán valamennyi falubeli családot a faluról és az iskoláról szóló könyvvel ajándékoztunk meg. (13) A falu életében először volt könyvbemutató. Készültünk az ünnepre, a pestiek és külföldiek fogadására, izgatottan vártuk, hogy

végre szerencsésen megérkezzenek a faluba. Nyári viharok idején vízmosságok és köhordalékok sokasága nehezíti meg a gépjárművel való bejutást.

Tulajdonképpen a cél elérése érdekében soha nem köteleztük el magunkat egyetlen tanítási módszer mellett sem, mert az első számú irányító maga a falu volt, és minél inkább kihasználtuk az általa nyújtott lehetőségeket, annál inkább reménykedhettünk abban, hogy a felnőtté váló cigány gyermek egyre inkább felelősséget fog érezni szülőfaluja iránt. A külvilág, a társadalmi elvárások sokszor egészen más megközelítést kívánnak. Nincs idő, nem lehet ennyi időt elfecsérelni fölöslegesen az iskolában. Teljesíteni kell egyre többet és egyre magasabb szinten.

Önmagával és a külvilággal küzd egyfolytában Csenyété, ezt bizonyítja történelme is. Református

sziget. A dombokon túl többnyire katolikus falvak sorakoznak. A jezsuiták idején nem jutott túl az ellenreformáció a gagyti tetőn. (14) Kik képviselik a haladást? Kik rendezik viszonyát a külvilággal? A levita kántortanítók. (15) Be kell tehát hozni a változást, a

haladást és fejlődést, de azt a falu lelkületéhez, életének ritmusához kell igazítani. Érdemes megérlelni a szőlőt, és aztán kivágni, hogy kellőképpen kiforjra magát a bor, mert csak így lesz igazán zamata.

A parasztság és cigányság tekintetében sem arról van szó elsősorban, hogy kettőjük viszonya megromlott. Itt a közvélemény megint szinte csak a nézeteltérésekre helyezte a hangsúlyt. Egyszerűbb volt a dolgot olybá minősíteni, hogy egyedül a cigányság felelős a törtétekért, mert közvetlenül az tűnt föl mindenkinek: ők mérték az utolsó csapást a falura. A hűvösebbé váló viszonyt éreztük mi is. Az élet, a közös összetartozás, az egymástól való függés emléke megmaradt mindkettőjükben. Ez jellemezte a mindennapokat. Meg-

lepett, hogy mennyire természetesen ül be vasárnaponként néhány idős cigányasszony és férfi a katolikus kápolnában be rendezett tisztaszobába. Hátra ültek, s csendben hallgatták a liturgiát. Néhány év elteltével értettük meg ennek fontosságát. Ez olyan kiemelt találkozási pont lehet, ami messzemenőig szolgálhatja a falubeliek és gyermekeink érdekét is.

Nem könnyű a tájékozódás a miserendben. Nézni egy kis fekete fedelű könyvből, mit mond a pap, és éppen hol tart a szertartásban. Aztán egy másik könyvből kikeresni az éneket. Ha volt olyan vasárnap, hogy valami miatt elmaradtunk, azt azonnal szóvá tették az özvegyasszonyok. Lassú és megfontolt lépésekkel haladtunk előre a hittan terén is. Kilencévi törekvésünk eredménye lett az, hogy a baktakéki görög katolikus pap huszonöt

gyermekünket készítette föl a gyónásra és áldozásra.

Joggal helyeződik a fő hangsúly az oktatásra, de a társadalom nem igazán tudja a megfelelő közelítés módját. Mivel köztük éltünk, láttuk azt, mikor és hol léphetünk be a falu életébe. Ez persze rengeteg hibával,

sok vesződéssel és gyakran hangos veszekedésekkel járt. A legnagyobb jöttnek is más lett az értelme számukra, sőt épp ellenükre valónak gondolhatták. Ami teljesen hétköznapi és egyértelmű számunkra, mert kisiskolás korunkban megtanultuk és benne van az életünkben, az nekik sokszor érthetetlen. Hogyan kell viselkedni falubeli népünnepélyen? Türelemmel lenni a másik iránt, játszani a játék örömeért, s nem a kitűzött díjakért, elviselni a vereséget, ezek a fogalmak egészen más jelentést hordoznak. Emlékezetes marad számunkra 1994 Pünkösdje. A versengés fődíjával tortát ajánlottunk fel. Igazi mestermunka volt, melyet kolléganőnk, *Budai Edit* készített el szeretettel és odaadással. Talán még a sütésében is segédkezett néhány cigányasszony. A re-

A parasztság és cigányság tekintetében sem arról van szó elsősorban, hogy kettőjük viszonya megromlott. Itt a közvélemény megint szinte csak a nézeteltérésekre helyezte a hangsúlyt. Egyszerűbb volt a dolgot olybá minősíteni, hogy egyedül a cigányság felelős a törtétekért, mert közvetlenül az tűnt föl mindenkinek: ők mérték az utolsó csapást a falura.

mek cukrászalkotás a tanítói lakás előszobájában várta a verseny végét, ám az egyik állapotos anyuka „kívánós lett” (16):

– Kérhetnék egy szeletet a tortából, kívánós lettem – fordult áhítozóan Edíthez.

– Szívesen adnék belőle, de jutalomnak készítettük. Ez lesz a király fődíja.

– Attól még egy szeletet megehetnek, nem venné észre senki.

– Hogy nézne az ki? Ha most belevág-nék, akkor majd a király fog veszekedni, hogy a fődíjba valaki beleevett – magyarázta a tanítónő.

– Edit, te nem látod, hogy én várandós vagyok?

– Már hogyan látnám. Nem lesz jó egy szelet vajás kenyér?

– Nem jó, mert én ezt a tortát kívántam meg, s neked kötelességed adnod belőle! – érvelt egyre hevesebben a kismama.

– Várd ki a végét. Mindjárt vége a versenynek, átadjuk a tortát, és ígérem, te fogod az első szeletet kapni.

A várandós anyuka elvesztette türelmét. Veszekedett és kiabált, majd átment a „szembe szomszédhoz” erősítésért, egy öreg cigányasszonyhoz, aki híres volt a hangadásban és kiabálásban. Alig tette ki lábát a kapun, még alig hallgatta meg a panaszt, már a közeli réten a versengés helyszínén is tudta mindenki, néhány pillanat múlva villámok fognak cikázni Csenyété égboltján, s lesz olyan vihar, hogy azt valamennyi tanító egy életre megemlegeti. Ordított a tanítói ház teraszára érve, kezével hadonászva fenyegetőzött. Edit próbálta őt elküldeni, de nem lehetett semmit se tenni. – Adok én nektek tortát! – kiáltott föl. Végül berontott az előszobába, fölkapta a remekművet és a padlóhoz vágta.

A párbeszéd sajátos formája a veszeke-dés. Leginkább emiatt tartanak tőlük. A faluban élő parasztok már sokszor csak le-gyintenek az ilyen veszekedős ügyeken. Persze, akit a támadás ér, az rettenetesen megijed, s nehezen szánja magát rá a békül-és irányába megtenni a megfelelő lépést, ami mindkét fél számára kívánatos volna. Az a partneri viszony, ahogy mi közelítet-tünk feléjük, a velük szemben alkalmazott megértő hangnem remek célpontjául szol-

gált a gyakori támadásoknak. Sokszor csak azért jöttek, mert mi voltunk a közelben, okuk nem is igen lett volna, mégis mi képviseltük számukra a hivatalos közeget, mely felelős az ő szegénységükért, a sok nélkülözésért. A veszekedést kiváltó ok semmi összefüggésben nem állt az oktatás tényleges tartalmával. A fő hangsúly tehát nem arra helyeződött, hogy miért tértünk át a számukra „megszokott” oktatási formáról valami újra. Később az e kérdés körül folytatódó vitának lett olyan színeze, hogy mi a szülők akarata ellenére cseleked-tünk Csenyété, mert nekik sokkal jobb volna a *Rákay* tanító bácsi által vezetett ha-gyományos berendezkedésű iskola. (17)

Hónapok és évek kellettek ahhoz, hogy valamennyire megértsük velük a figye-lem fontosságát. Ehhez legjobb eszköznek iskolai rendezvényeink bizonyultak. A szü-lő boldog, ha gyermekét láthatja, hallhatja szerepelni. Sok-sok meseelőadásunk volt, melyhez közösen terveztük meg a díszlete-ket. A dekoratív háttér megrajzolásán és annak kifésztésén többnyire ők dolgoztak.

Tanítóságunk idején már csak színhagyom-mányként élt a helyi betlehemes játék. Né-hány idős ember mesélte el, s ennek alapján tanítottuk be gyermekeinket, hogy részesei lehessenek egy még élő hagyománynak. Ka-rácsony idején házról-házra járva köszöntöt-tük a csenyétéiket. Diákjaink versengtek a szerepekért. Tekintélyt jelentett köztük az első pástornak lenni. A kisebbek csodálattal hallgatták a már két, esetleg három éve ját-szókat, s alig várták a következő karácsonyt, hogy ők is szerephez juthassanak.

Zseniálisan értenek a feloldáshoz, a ve-szekedés utáni helyes párbeszéd megtalá-lásához. A tortaügyet lezárandó – mi taní-tók és a falubeliek – muzsikával és ének-léssel igyekeztünk újból baráti jobbot nyújtani egymásnak. Nem győztük csodál-ni a mulatás, a zenélés és éneklés közbeni fegyelmezettséget, azt, ahogy a legszebb emberi oldaluk megnyilvánult az idegen számára, a tanító vagy bárki érdeklődő számára. Érzik a figyelmet, s eszükbe sem jut ilyenkor a duhajkodás, hangoskodás. A muzsika és dalolás egyszerre jelent szá-mukra emlékezést és érzelmileg való töltő-

dést, mely éppen a fegyelmezett és pontos előadásnak köszönhetően mentes a szentimentalizmustól. Igen érdekes hallgatni előadásukban a legismertebb magyar nótákat. A hallgatóság – éjszakákba nyúló lassú és szomorúsággal teli ének – természetes kifejezési formája a csenyétéieknek. Ennek sajátos formája a halottas háznál való virrasztás egészen a temetés napjáig.

*

Tél közeledtével a szorgosabbak más munkálatokba fognak. A keménnyé vált kerteket ilyenkor érdemes megásózni, a kertpótlásokat fölszántani. A látogató már a visszatérésre gondol. Szállásadója a szántás melletti árkokban vágja a megérett fűzet. – ez nálunk egy családi szokás volt mindig is. Apámtól tanultam. Akkor még jobban kellett a kávas kosár. Összejöttünk cigányok öten vagy hatan, együtt kötöttük a kosarat. Közben lehetett mesélni, jobban ment a munka. Sokszor kiségitett a bajból. Ha már nem volt kenyérre, akkor muszáj volt valamihez kezdeni. Amíg nem barkázik a vessző, addig lehet szedni. De vigyázni kell a tavaszi zöld vesszővel!

Az ember megköti, aztán egy hét múlva úgy összeszárad a vessző, hogy a bordák között kiszóródik a harmatgomba.

Jegyzet

- (1) LADÁNYI János – SZELENYI Iván: *Adalékok a csenyétéi cigányság történetéhez*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 9–25. old.
- (2) FRASER, Sir Angus: *A cigányok*. Osiris Kiadó, 1996. 141–151. old. SALAMON, Pavol: *A cigányok történetéhez az egykori Torna megyében*. Abaúji Múzeum Baráti Körének kiadása, 1997. 237–244. old.
- (3) KOVALCSIK Katalin – KUBÍNYI Zsuzsa: *A csenyétéi daloskert – magyarcigány iskolai énekeskönyv*. Gandhi Gimnázium, 2000.
- (4) TRENCSÉNYI Imre: *Barna pléhkrisztus*. Heti Magyarország, Belpolitika, 1992. március 20. 8–9. old.; ROMHÁNYI Tamás: *Csenyété, a fogó házak faluja*. Népszabadság, Magyar Tükör, 1998. április 17. 11. old.
- (5) HAVAS Gábor: *Csenyété Blues*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 32–38. old. és Beszélő, 1991/31–32. sz.; BLAHA Mária: *Az isten háta mögött*. Amaro Drom, 4. évfolyam 5. sz. 6–7. old.
- (6) N. G.: *Országépítés az iskolában*. Köznevelés, XLVI. évf. 29. sz. 1990. szeptember. 21.; FILIP Gab

riella: *Csenyétéi értesítő*. Észak-Magyarország, 1991. február 4. 4. old

(7) KERESZTY Zsuzsa: *A csenyétéi iskolapélda. A csenyétéi iskolaprogram helye az alternatív programok között*. 40–47. old. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. In: BLAHA Mária: *A gyerekkarát iskola*. Amaro Drom, IV. évf. 5. sz. 12–13. old.

(8) *A csenyétéi iskola pedagógiai programja*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 51–245. old.; PÓLYA Zoltán: *A csenyétéi osztatlan iskola pedagógiai programja*. Iskolakultúra, 1996/1. sz. 96–99. old.

(9) Az alsó tagozatból kikerülő gyerekek a Baktakéki Körzeti Általános Iskola felső tagozatában folytatják tanulmányaikat.

(10) Az évezred utolsó évtizedében törvényen kívüli házasság. Nyilván korábban is volt ilyen, de az előző generáció még kötött polgári és egyházi esküvőt is. A szülők nem bírják állni a lakodalommal járó kiadásokat.

(11) RADNAINÉ SZENDREI Júlia: *Timi és a matematika*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 295–296. old és uő.: *Tanulási nehézségek a matematikában*. Tanítók Kiskönyvtára 6. IFA–BTF–MKM, 1994. 108–109. old.

(12) KOMASÁG Margit – KOVÁCS Gizella – TAKÁCS Gábor: *Projektek*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 181–225. old.; KOMASÁG Margit – PÓLYA Zoltán: *Projektek a csenyétéi iskolában*. Süss fel nap II., Soros Alapítvány, 1999. 265–291. old.

(13) HOVANYEC László: *A Nagy Romakönyv*. Népszabadság, Hétféve, 1998. szept. 19. 32. old.; BALÁZSI Károly: *Csenyétéi évtized*. Köznevelés, 55. évf. 15. sz., 1999. ápr. 16. 4–5. old.

(14) A falu földrajzi, gazdasági, kulturális határa. A nyugati dombokon túl már a felsőtagyi telkek kezdődnek. A falubeli hagyomány, szóbeszéd úgy tartja, innen még Krisztus is visszafordult, amikor tetejére érve megpillantotta Csenyétét. Lásd ezzel kapcsolatosan: SÜKÖS Pál: *A gagy barát fogja*. (A novella kéziratát a Sárospataki Református Gimnázium Levéltárának tulajdona At 2111.)

(15) LOVÁSZ Miklós: *Élet a faluban – Lovász Gergety tanító idején*. In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z. BÁR, Szombathely, 1998. 269–274. old.

(16) A faluban általánosan használt kifejezés arra az állapotra, amikor a kismama nagyon megkíván valamit. Hogy mennyire fontos náluk ennek tiszteletben tartása, azt feleségem is megtapasztalta várandóskorában. Egy alkalommal zamatos fanciesli cseresznyét akart eladni két fiatal cigány. Margó mutatott a kertben álló cseresznyefánkra és azt mondta, hogy most arról tud szedni és most inkább nem vásárolna. Am ők mégis adtak egy marék gyümölcsöt. „Nehogy kívánós legyen!”

(17) BOGDÁN János: *Kik Pólya Zoltán szövetségesei?* In: *Csenyété Antológia*. Szerk.: KERESZTY Zs. – PÓLYA Z., Szombathely, 1998. 283. old.; RÁKAY Károly: *Emlékeim Csenyétéről*. uo. 279. old.

Pólya Zoltán